

BIJ HET MAERLANT - PROBLEEM

DOOR

E.H. J. NOTERDAEME

I

CLEAS VANDEN BRIELE EN JACOB DE COSTER VAN MAERLANT

Over het leven van Jacob van Maerlant zijn wij zeer slecht ingelicht. Wij weten slechts dat hij geboren is in het Brugs Ambacht, dat hij te Maerlant heeft verbleven en een groot aantal jaren te Damme heeft gewoond. Hij zou er schepenklerk zijn geweest. Hij is te Damme gestorven en werd er begraven. Ziedaar nagenoeg de enige levensberichten die tot het nageslacht zijn doorgedrongen.

In zijn Merlijn noemt de dichter zich zelf: Jacob de Coster van Maerlant. Wij weten zelf nu nog niet naar welk Maerlant er in de naam van de dichter werd verwezen. Er was een Maerlant bij Den Briel dat hiervoor in aanmerking kan komen, en ook een Maerlant in het Brugs Ambacht. Zelfs de betekenis van de woorden: de Coster, staat niet vast. Ze kunnen immers evengoed verwijzen naar een toenaam de Coster als naar het ambt van koster. Als Maerlant bij Den Briel in de naam van de dichter voortleeft, dan zijn de woorden *de coster* te verstaan als de aanduiding van het ambt van koster dat de dichter aldaar zou hebben uitgeoefend. Is het Vlaamse Maerlant de geboorteplaats van de dichter, dan verwijzen de woorden: de coster, naar zijn toenaam.

Er staan dus twee mogelijkheden open:

1. De dichter was geboren in het Brugs Ambacht, is uitgeweken naar Maerlant bij Den Briel, en heeft zich nadien te Damme gevestigd. Men neemt aan dat hij zich van Maerlant heeft genoemd, omdat hij aldaar roem had verworven.

2. De dichter was geboren te Maerlant in het Brugs Ambacht. Hij heette de Coster, en heeft zich van Maerlant genoemd, omdat hij aldaar geboren was.

De twee standpunten kunnen worden verdedigd. Wij houden ons aan het tweede en zullen in dit artikel de waarde onderzoeken van een argument dat soms ten voordeel van het eerste standpunt wordt ingeroepen.

De Torec is een werk van Jacob van Maerlant. Wat lezen wij daar? Wanneer Torec aan een ridder die hij had geholpen vroeg hoe hij heette, kreeg hij tot antwoord: Ic hete vanden Briele Cleas (v. 732).

Het zal wel niemand verwonderen dat de voorstanders van het verblijf van de dichter te Maerlant bij Den Briel, een argument hebben gezocht in de vermelding van Cleas vanden Briele, om hun thesis te verdedigen. De verlokking was te groot om er weerstand aan te kunnen bieden. De ridders, zo wordt er dan ook door hen geschreven, dragen

in de Torec meestal een franse naam. De ridder Cleas vanden Briele maakt hierop een uitzondering. Dat is geen toeval en wil erop wijzen dat de dichter te Maerlant bij Den Briel op Oost-Voorne heeft verbleven. Welk is de waarde van dit argument?

In zijn grondige studie over Jacob van Maerlant stelt zich Dr. J. Van Mierlo de vraag: Maar is de Torec wel het werk van onze dichter? Hij antwoordt: Maar nog eens, ik wil de echtheid niet loochenen, op één voorwaarde: dat de Torec zijn eerste werk is geweest¹. Zijn eerste werk, omdat om strijd van dit gedicht wordt gezegd dat het Maerlant's zwakste werk is. Dr. J. Van Mierlo neemt dus aan dat de dichter zijn Torec heeft geschreven vóór zijn *Alexander*. Wanneer men de nieuwe volgorde van de werken van de dichter aanvaardt, die nu zo goed als vaststaat, dan komt men tot hetzelfde besluit².

De *Alexander* werd ongetwijfeld in Vlaanderen gedicht. Indien het waar is dat de Torec het eerste werk was van de dichter, hoe kunnen de woorden Cleas vanden Briele dan naar Den Briel (Maerlant bij Den Briel) verwijzen? Niemand zal beweren dat de dichter is uitgeweken naar Maerlant bij Den Briel, dàar de Torec heeft geschreven, terugkwam naar Vlaanderen om er de *Alexander* te dichten, opnieuw uitweek naar Maerlant bij Den Briel om er de *Merlijn* en nog andere werken te schrijven, en nogmaals naar Vlaanderen terugkeerde om zich te Damme te vestigen. Indien de Torec vóór de *Alexander* werd gedicht, hoe kan de vermelding van Cleas vanden Briele als argument worden ingeroepen voor het verblijf van de dichter in het Brielse Maerlant?

Ik vraag mij echter af: kan er uit die vermelding iets worden afgeleid, waardoor de plaats kan worden bepaald waar de Torec werd geschreven? De strijd rond de naam van Cleas vanden Briele is in de grond slechts ontstaan, om het verblijf van de dichter te Maerlant bij Den Briel te verdedigen. Laten wij het probleem eens onbevooroordeeld onderzoeken.

Iedereen zal toegeven dat, indien er in het Brugs Ambacht en vooral te Houtave-Maerlant, de vermoedelijke geboorteplaats van Jacob van Maerlant, in de dertiende eeuw Briel-toponiemen te vinden, er geen reden is om uit te zien naar Den Briel in Oost-Voorne.

Briel-toponiemen in Vlaanderen

De plaatsnaam Briel komt als Broil, Breil, Briel, Bruul, Breugel, enz., in de Nederlandse, Franse en Duitse toponymie veelvuldig voor. Briel

(1) Dr. J. VAN MIERLO, *Jacob van Maerlant. Zijn leven, zijn werken, zijn betekenis*. 1946, blz. 32. - « Men zal zeggen: Van Maerlant heeft toch in elk geval een Torec geschreven; zo staat het immers in de *Historie van Troyen*. Willen wij dan de echtheid van deze plaats niet in twijfel trekken, dan blijft er ons, dunkt mij, niets over dan de veronderstelling, dat de Torec het allereerste werk van onze dichter is geweest. Niets verzet er zich tegen: over tijd en ontstaan van het werk bezitten wij geen enkele aanduiding.» blz. 30.

(2) E.H. J. NOTERDAEME, *Jacob van Maerlant, klerk van de heren van Roden te Snellegem*, in *Handelingen van het Genootschap « Société d'Emulation »*, 1951, blz. 18-19-20. De dichter geeft de kronologische volgorde van zijn werken aan

is een leenwoord uit het Keltisch in het Germaans overgenomen, en werd in Vlaanderen productief vooral met de betekenis van « laaggelegen, moerassige weide »³.

K. De Flou citeert in zijn groot woordenboek een ganse reeks Briel-Breuil-Breul-Breidel-Broirol-Broeuil-Brule- en Brulle-toponiemen. Op enkele dezer wensen wij de aandacht te vestigen⁴.

In het Brugs Ambacht zelf, in de onmiddellijke nabijheid van Houtave-Maerlant, de vermoedelijke geboorteplaats van de dichter, lag er meer dan een Briel, nl. te Oudenburg, te Jabbeke en te Sint-Michiels.

Jacob van Maerlant zou in zijn jeugd jaren te Snellegem hebben gewoond en er klerk zijn geweest van de ridders van Roden. In de rekeningen van de stad Brugge is er onder Snellegem sprake van: Pieters goede vanden Briele⁵.

De dichter was waarschijnlijk geboren in de wijk Mallant, te Houtave. In de eerste helft van de dertiende eeuw woonde er een geslacht « vanden briele » te Houtave⁶. Weitin vanden briele trad in 1228 tot tweemaal toe op als getuige van de ridder Gerardus van Roden, die te Snellegem woonde⁷. Deze ridder was Heer van Berlegem. In een oorkonde van 1257 trad Petrus vanden briele op als baljuw van Gerardus van Roden, Heer van Berlegem. De oorkonde vermeldt uitdrukkelijk: *Hominibus meis... Petro de Brielo, ballivo meo*⁸.

Er is dus niets dat ons dwingt uit te zien naar het Brielse Maerlant om het citaat van Cleas vanden Briele te verklaren. Indien er iets uit af te leiden valt in verband met het verblijf van de dichter in een of ander plaats, dan verwijst het vermelden van deze ridder ons veeleer naar Maerlant in het Brugs Ambacht, naar de ridder Gerardus van Roden te Snellegem en naar de klerk Jacob de Coster, dan naar het Brielse Maerlant.

De Franse Torec

Wordt er niet te ver gezocht? De vermelding van Cleas vanden Briele is te bekoorlijk om niet te pogen er munt uit te slaan. Terecht schrijft J. Van Mierlo: Vanwaar die naam? Is de overeenkomst met Den Briel toevallig of gewild? Wat stond er in het Frans?⁹.

in zijn Ystorie van Troyen: Lapidarijs - Sompnarijs - Toerecke - Alexander - Merlijn. Hij begint met het werk dat hij onmiddellijk te voren heeft geschreven.

(3) M. GYSSELING, *Toponymie van Oudenburg*, 1950, Broil, blz. 77.

(4) K. DE FLOU, *Woordenboek der Toponymie*, Deel II, kol. 741 tot en met 754: Briel - 725 en 726: Breuil en Breul - 730 en 731: Breydel - 849: Broeuil, Broil, Broiland, Broirol - 943 tot en met 948: Brule en Brulle.

(5) J. COLENS, *Le compte communal de la ville de Bruges*, Annales de la Société d'Emulation, 1885, blz. 47.

(6) Well'cht was er ook een Briel te Houtave, vermits het geslacht vanden Briele er woonde. Te Houtave was er ook een Maerlant en een Voorne in 1250 (K. DE FLOU, *a.w.*, 16, kol. 735).

(7) R.A.Br., Cart. A van de Sint-Salvatorskerk, f. 187 en Arch. Sint-Jans-Hospitaal, oork. 5 (4-1).

(8) F. D'HOOP, *Recueil des chartes du prieuré de Saint-Bertin à Poperinghe*, blz. 108-109.

(9) J. VAN MIERLO, *a.w.*, blz. 32.

Ik heb de indruk dat de overeenkomst met Briel louter toevallig is, en dat de dichter het verhaal van de betoverde ridder in zijn frans voorbeeld heeft gevonden. In het tiende deel van de Torec verwijst Jacob van Maerlant er naar en schrijft:

v. 2378. Also alsict int romans hore
So waren die sittene van yvore.

J. Te Winkel schrijft: Dat wij in den Torec een oorspronkelijk werk voor ons hebben, dat zouden wij misschien kunnen vermoeden, omdat een (fransch) origineel tot nog toe niet is aangewezen; maar wanneer wij denken dat er nauwelijks een enkele oorspronkelijke roman in onze mnl. letterkunde is aan te wijzen, dan mogen wij uit de woorden van Maerlant zelf (Torec, v. 2378) gerust opmaken, dat de roman uit het romaansch ,d.i. uit het fransch, vertaald of althans naar een fransch voorbeeld bewerkt is¹⁰. - In 't Frans, aldus J. Van Mierlo, is een roman van dien naam niet bewaard. Toch schijnt die wel te hebben bestaan. Op de boekerij van het Louvre berustte vroeger een «Torrez, rimé, bien historié et escript», maar is er verdwenen¹¹. Hij acht het weinig waarschijnlijk dat de Torec een oorspronkelijk Diets werk is.

Wij kunnen dus veilig aannemen dat de dichter, wanneer hij schreef: «Also alsict int romans hore», verwezen heeft naar het frans voorbeeld dat hij voor zich had. Zolang niet bewezen is dat het verhaal van de ridder Cleas vanden Briele door Jacob van Maerlant in de Torec werd ingeschoven, moeten wij veronderstellen dat de dichter het verhaal in de franse Torec heeft gevonden, en dat hij de naam van de ridder in het Vlaams heeft vertaald. Dit is volstrekt niet uitgesloten, des te meer daar Briel in de franse toponymie veelvuldig voorkomt¹². De Brielle-Bruil-Bruille- en Brulle-toponiemen worden dikwijls vermeld in de oorkonden uit de elfde en de twaalfde eeuw¹³. Het riddersgeslacht vanden Briele (de Bruilo) was er zelfs gekend. Walcherus, Gobertus, Johannes en Nicholaus de Bruilo zijn uit de oorkonden van de twaalfde eeuw gekend. Nicholaus de Bruilo was in 1189 getuige voor zijn broer Johannes, wanneer deze in tegenwoordigheid van de graaf van Henegouwen, gifte deed van zes gemeten grond aan de abdij van Anchin¹⁴.

Jacob van Maerlant heeft, wanneer hij er kans toe zag, de namen van de ridders en van de toponiemen vertaald of in een Vlaams kleed gestoken. Cleas vanden Briele is hiervoor niet het enig voorbeeld. De dichter schreef b.v. :

v. 149 - Bruant vander Montangen
v. 146 - Int lant vander Baseriviere

(10) J. TE WINKEL, *Jacobs Van Maerlants Roman van Torec*, Leiden, 1875, blz. XXXIII, Inleiding.

(11) J. VAN MIERLO, *a.w.*, blz. 31.

(12) M. GYSSELING, *a.w.*, blz. 77 en vlg.

(13) Ch. DUVIVIER, *Actes et Documents*, Bruxelles, 1903, blz. 409.

(14) Ch. DUVIVIER, *a.w.*, blz. 145-146.

Het is ook mogelijk dat de namen uit de Artur-romans, die waarschijnlijk via Frankrijk tot ons zijn gekomen, langzamerhand vervlaamt werden, eens dat ze voldoende bij ons gekend waren. De dichter kan die verhalen in Vlaanderen hebben gehoord en dan, bij de vertaling van de franse Torec, de namen hebben geschreven, nu eens volgens zijn frans voorbeeld, dan weer in de vorm die hij in Vlaanderen gehoord had.

Er kan worden opgeworpen dat de toenaam van de betoverde ridder voluit werd vertaald. Jacob van Maerlant kan een bijzondere reden hebben gehad om de riddernaam volledig te vertalen. Niet alleen was de toponiem Briel in Vlaanderen gekend, maar hij was dit vooral te Houtave en te Snellegem, zoals wij boven hebben aangetoond.

Een andere vraag rijst nu ook weer op: heeft de dichter van de franse Torec het verhaal van Cleas vanden Briele zelf verzonnen of heeft hij het neergepend zoals hij het vernomen had. Er liggen geen gegevens voorhanden die in een of andere richting wijzen. Hier tasten wij volledig in het duister.

Wij kunnen besluiten: het citaat van Cleas vanden Briele in de Torec kan niet worden ingeroepen als bewijs voor het verblijf van Jacob van Maerlant in Oost-Voorne, te Maerlant bij Den Briel. Er waren immers in de dertiende eeuw veel Briel-toponiemen in het Brugs Ambacht en er verbleef zelfs in de eerste helft van deze eeuw een geslacht vanden Briele in het Vlaamse Maerlant. Leden van dit geslacht waren leenmannen van de ridder van Roden te Snellegem, waar Jacob de Coster, klerk van de Heren van Roden, woonde. Het citaat van Cleas vanden Briele zou dus veeleer een bewijs zijn voor de stelling: Jacob de Coster is te identificeren met Jacob van Maerlant. Het is echter waarschijnlijk dat de dichter het verhaal van de betoverde ridder gevonden heeft in zijn frans voorbeeld, en dat de naam van de ridder niet in verband te brengen is, noch met Den Briel in Voorne, noch met een Brieltoponiem in Vlaanderen.

II

DE RIDDERS VAN RODEN EN DE WOLHANDEL

Jacob van Maerlant heeft zich tussen 1266 en 1270 te Damme gevestigd. Dr. Jan Te Winkel acht het waarschijnlijk dat de dichter in 1266 of 1267 Maerlant voor Damme heeft verlaten¹. Dr. J. Van Mierlo dacht dat de dichter tussen 1266 en 1271 naar Vlaanderen terugkeerde, eerder omstreeks 1266 dan later². Welk Maerlant hij voor Damme verliet, het Brugse Maerlant of Maerlant bij Den Briel, heeft nu voor het ogenblik geen belang.

Staat het jaartal waarop Jacob van Maerlant zich te Damme vestigde nagenoeg vast, hetzelfde kan niet worden gezegd voor wat betreft de reden waarom hij Maerlant verliet en een verblijfplaats heeft gekozen te Damme. Dr. J. Te Winkel schrijft: De reden van zijn verhuizing weten wij niet³. Ook Dr. J. Van Mierlo tastte in het duister en schreef: « Om even onbekende redenen als waarom hij naar Voorne is vertrokken is Van Maerlant naar Vlaanderen teruggekeerd. Niets in zijn werk laat ons toe ook maar een waarschijnlijke gissing te wagen. Het kan eenvoudig zijn, dat Jacob door zijn eerste werken roem had verworven en dat zijn vaderland hem nu aantrok. Wordt hem misschien de eervolle betrekking van schepenklerk te Damme aangeboden? Van Maerlant kan erop zijn ingegaan, zodat hij zich te Damme zou zijn komen vestigen, zonder daarom de goede betrekkingen met zijn vorige beschermers te verbreken. Was zijn positie ook zoveel zelfstandiger en onafhankelijker geworden dat hij het zonder hun steun voortaan kon doen? Of was het eenvoudig om gezondheidsredenen? »⁴.

Iedereen zal toegeven dat tot nu toe nog geen enkel doorslaande uitleg werd gevonden voor het feit dat de dichter zijn verblijfplaats Maerlant verliet en zich te Damme vestigde. Het was echter geen toeval dat hij naar Damme kwam op het ogenblik dat Damme door het graven van de Lieve een voorhaven werd van Gent. Reeds in 1251 was er een eerste ontwerp voor het graven van de Lieve opgemaakt. In 1262 werd aan de Lieve te Damme begonnen. In 1269 bestond de hele waterloop⁵. Gent kon van dit jaar af de wol uit Engeland over Damme betrekken. Op het Zwin en Damme en niet meer op de Schelde en Antwerpen was de hoop van de kooplieden te Gent gevestigd. Geen betwistingen meer over tolrechten bij de doorvaart door Zeeland en geen gevaar meer voor de schepen bij de doorvaart te Rupelmonde. Is het niet kenschetsend dat Jacob van Maerlant die in zijn Alexander

(1) J. TE WINKEL, *Maerlant's Werken*, blz. 58.

(2) J. VAN MIERLO, *Jacob Van Maerlant*, 1946, blz. 52.

(3) J. TE WINKEL, *a.w.*, blz. 57.

(4) J. VAN MIERLO, *a.w.*, blz. 52.

(5) J. BOES, *De Lieve*, in *Bulletijn der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, 1929, blz. 14 en in *Handelingen der Maatschappij voor Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, 1956, blz. 117.

optrad voor de vrije doorvaart te Rupelmonde en de landsknechten van de gravin die er de schepen praaiden uitschold voor rovers, zich juist te Damme vestigt wanneer Gent een vrije doorvaart krijgt op de zee over Damme?

De kooplieden van Gent keken reeds sedert geruime tijd uit naar een kortere verbinding met de zee. Eerst hadden zij gedacht aan Aardenburg, doch Damme kreeg ten slotte hun voorkeur. In 1234 had de stad Brugge te Damme de eerste Speie gebouwd. In 1242 kwam te Damme, op de plaats waar later het stadhuis werd opgericht, de grote halle tot stand. In 1252 verkregen de Oosterlingen, die hun kantoor hadden te Damme, van de gravin van Vlaanderen, een nieuwe tolregeling. Damme werd hoe langer hoe belangrijker en was een wereldhaven aan het worden.

De Westspeie te Damme was wereldberoemd⁶. Ze was de slagader van de handel die in het westen van Europa werd gedreven. Vanuit alle landen kwamen de zeeschepen hun lading lossen aan de Westspeie. Wie de Westspeie vermeldde dacht aan Damme. Heeft Jacob van Maerlant aan Damme gedacht toen hij schreef in zijn Alexander, een werk dat besteld werd door Heila van Roden, die in het bezit was van de tol te Schelderoden:

Also verre alst es vander zee
Tot Westphalen ofte me ?

Jacob heeft niet geschreven *Westphalen*, maar zoals uit de tekst duidelijk blijkt, een plaats aangeduid die op korte afstand lag van de zee. Een kopiist heeft de dichter niet begrepen en het onzinnige Westphalen in de plaats geschoven. Wij vermoeden dat Jacob geschreven heeft: *Westspaye*. Hij dacht aan Damme. Het woord Damme paste niet voor de versmaat. Hij heeft dan Westspaye genomen en geschreven: Tot Westspaye ofte me.

De Alexander werd gedicht in 1257 of daarna. Jacob kende de toestand te Rupelmonde en de nadelen die de kooplieden van Gent (en dan ook de heren van Roden) bij de doorvaart op de Schelde in Zeeland en voorbij Rupelmonde werden berokkend. Hij weet hoe Gent uitziet naar een verbinding met het Zwin en met Damme. De vermelding van de roveren van Rupelmonde en van de Westspeie in één en hetzelfde werk — vermeldingen die niet in het oorspronkelijk werk dat hij vertaalde te vinden zijn — sluiten aan bij elkander en liggen in één en dezelfde lijn. Ze vertolken de zucht van het handeldrijvende Gent naar een uitweg op zee over Damme.

De ridders van Roden

Gerardus van Roden en zijn twee zonen, Radulfus en Gerardus, waren op het einde van de twaalfde en in het begin van de dertiende eeuw,

(6) EDW. GAILLARD, *L'ancienne église de Sainte Walburge* in La Flandre, I, blz. 271: ... in villa de Dam... juxta Westpaye (lege Westpaye) a parte oost platee... anno 1361.

trouwe aanhangers van het verbond dat de graaf van Vlaanderen in 1197 met Engeland had gesloten. Ze verbleven jaren lang in Engeland en werden er door de koning rijkelijk beloond. Ze verkregen lenen en uitgestrekte landgoederen in de graafschappen Lincoln en Nottingham. Gerardus van Roden werd in maart 1208 door de koning naar Vlaanderen gestuurd om de Vlaamse steden ervan te overtuigen dat het in hun belang was bij Engeland aan te leunen⁷. Engeland leverde de wol, zonder dewelke ze niet konden leven. Economisch waren ze van Engeland afhankelijk. In september 1208 sluiten de steden Gent, Brugge, Ieper, Rijsel en Dowaii dan ook een verdrag met Engeland.

De ridder Gerardus van Roden had er zelf persoonlijk belang bij dat die steden en vooral Gent, Engeland zouden trouw blijven. Hij kocht immers de wol op in Engeland en leverde ze aan de steden in Vlaanderen.

In de « Biographie nationale » noemt Fris Gerardus van Roden samen met Simon Saphir, Walter Sproke en Boudewijn Braem kooplieden van de stad Gent. Hij was dus een van de grote Gentse wolhandelaars. Er werd zelfs verondersteld dat de Gentse kooplieden een bijzondere Hansa voor Engeland hadden gevormd. Het moet niet worden bewezen dat de handel in de wol hier de hoofdrol speelde. « Le 26 mars 1209, aldus Fris in de Biographie, Simon Saphir fut admis comme marchand de la cour, et obtint, outre un sauf-conduit, licence d'acheter quatre-vingt sacs de laine »⁸.

De ridders van Roden hebben in de tweede helft van de dertiende eeuw hun handelsbetrekkingen met Engeland nog verder uitgebreid. De wolhandel was hun bijzonderste bron van inkomen. In 1262 werd aan de Lieve te Damme begonnen. In 1265 gingen Gerardus van Roden, Roger van Mortagne, Hugo Bigot en Hendrik, zoon van de koning van Duitsland, een lening aan van 3166 ponden, 13 schellingen en 4 deniers Vlaamse munte met de steden Gent, Brugge, Ieper en Dowaii. De lening werd aangegaan met de schepenen van deze vier steden. De vier ridders ondertekenden een afzonderlijke schuldbekentenis. Deze van Gerardus van Roden en van Roger van Mortagne zijn bewaard gebleven⁹.

Wij leren in deze oorkonden de ridders kennen die samen met Gerardus van Roden een handelsconsortium vormden.

De ridder Gerardus van Roden, die de oorkonde tekende, was Gerardus, Heer van Melle. Hij was gehuwd met Mabilie van Scheldewindeke, Vrouw van Winti (Scheldewindeke) en van Weede. M. Gastout schrijft in « Beatrix de Brabant », dat de naam *van Roden* bijna op elke bladzijde geschreven staat van de geschiedenis van Engeland en Vlaanderen in de dertiende eeuw en dat Gerardus, gehuwd met Mabilie, de belangrijkste rol onder hen schijnt te hebben gespeeld. Zijn grondbezittingen in Engeland, aldus de schrijfster, nog aangevuld door de bezittingen in Engeland van de Vrouw van Winti, vertegenwoordigden een groot deel van zijn fortuin¹⁰.

(7) WAUTERS, *Table chronologique*, Deel III, blz. 288.

(8) FRIS, *Biographie Nationale*, Deel 21, blz. 384-385 : Saphir Simon.

(9) Inventaire des archives de la Chambre des Comptes à Lille, 1865, blz. 563. nrs 1418 en 1419.

(10) M. GASTOUT, *Béatrice de Brabant*, blz. 184 en 185.

Roger van Mortagne was de zoon van de burggraaf van Doornik. Hij was Heer van Spiere¹¹. In 1266 werd hij door de graaf Gwijde van Dampierre naar de koning van Engeland gezonden. Roger van Mortagne dreef handel met Engeland. Reeds in 1252 had de koning van Engeland de gravin Margareta van Vlaanderen verzocht een bedrag uit te betalen van 1700 ponden 66 schellingen en 8 deniers parisis aan Roger van Mortagne, waarde van de goederen die waren aangeslagen bij kooplieden die te Londen verbleven. Het bedrag mocht worden uitbetaald omdat deze zich aan de koning van Engeland hadden onderworpen¹².

De goede verstandhouding tussen Gerardus van Roden en Roger van Mortagne blijkt uit het huwelijk van zijn zoon met Isabella van Nevele. Deze laatste was een dochter van Raoul van Mortagne, burggraaf van Kortrijk en broer van Roger¹³.

Hugo Bigot schijnt te hebben behoord tot een geslacht uit het Brugse Vrije. Er werd een Bijgoet vermeld in 1234 in de «Naemlijste der familien ofte geslachten van den Regimente van den Lande van den Vrijen sedert den jaere 1229»¹⁴. Er was een Hendrik Bigot afgevaardigde van het Brugse Vrije in 1322¹⁵.

Het vierde lid van het consortium was Hendrik, zoon van de koning van Duitsland. Is het toeval dat Andreas van Roden in 1273 notaris was aan het hof van koning Rodolf?¹⁶

Er kan worden opgeworpen dat in 1265, het jaar dat Gerardus van Roden een lening aanging met de Vlaamse steden, Jacob van Maerlant zich nog te Maerlant bevond en daar de reden niet kan liggen waarom hij door hem naar Damme werd geroepen. Het jaartal ligt niet ver af van 1266. Het consortium waarvan Gerardus deel uitmaakte bleef ongetwijfeld ook de volgende jaren in leven.

In 1278 werd er een akkoord gesloten tussen de koning van Engeland en Gwijde van Dampierre in verband met de goederen van engelse kooplieden die in Vlaanderen door de gravin waren aangeslagen. Gwijde beloofde dat hij zich met enkele van zijn ridders aan de koning van Engeland zou gevangen geven te Montreuil voor het geval dat het bedrag door de Vlaamse kooplieden aan de koning van Engeland beloofd, niet zou worden uitbetaald. De overeenkomst werd bekrachtigd te Aalst «sub sigillis septem magnatum Flandriae». De zeven vooraanstaanden die borg stonden voor de uitvoering van het akkoord waren: Boudewijn van Avesnes, Willem van Vlaanderen, Geeraard van Roden, Hugo, burg-

(11) Spiere, een gemeente in het arrondissement Kortrijk. Roger van Mortagne maakte zijn testament in 1275 en st' erf op 1 april 1276.

(12) Inventaire des archives de la Chambre des Comptes à Lille, 1865, blz. 563 nr 1418.

(13) Zie uitvoerig over Roger en Raoul van Mortagne: M. GASTOUT, *a.w.*, *passim*.

(14) R. DE BEAUCOURT DE NOORTVELDE, *Le Franc de Bruges*, 1906. — Riquardus B'goet wordt in 1268 vermeld door A. GOETHALS in *Chronica Monasterii Sti Andreae* uitgegeven door J. WEALE, blz. 81, en dat in verband met Jabbeke in het Brugse Vrije.

(15) Inventaire Chartes Bruges, I, blz. 336.

(16) WAUTERS, *a.w.*, Deel V, blz. 533.

graaf van Gent, Jan van Ghistel, Olivier van Ayshove en Michiel van Auchy¹⁷. Gerardus van Roden schijnt hier een belangrijke rol te hebben gespeeld: hij tekent onmiddellijk na de leden van het grafelijk huis.

Het is niet duidelijk wie deze Gerardus van Roden was. Er waren toen drie ridders die dezelfde naam droegen in leven: Gerardus gehuwd met Mabilie van Winti, een tweede gehuwd met Isabella van Harnes en een derde gehuwd met Isabella, weduwe Siger van Heule. De eerste dreef handel te Gent en de tweede te Brugge. Deze laatste zou de zoon zijn geweest van Gerardus, Heer van Berlegem, bij wie Jacob de Coster te Snellegem vroeger in dienst was geweest. Hoe innig de banden tussen de ridders van Ayshove¹⁸ en Gerardus van Roden die te Brugge verbleef, waren, blijkt uit het feit dat Olivier van Ayshove op 16 september 1290 borg stond tegenover Gwijde van Dampierre voor zijn schoonbroer Jan van Roden, zoon van Gerardus die te Brugge verbleef. Jan van Roden was gehuwd met Agnes van Ayshove en zijn broer Willem met Angèle van Ayshove, die beide de zusters waren van Olivier. Jan en Willem van Roden hadden veel bezittingen in Engeland. Auchy is een gemeente in de omgeving van Hesdin. De ridder Michiel van Auchy werd vermeld in 1275, 1282 en 1288¹⁹.

De ridder Jan II van Ghistel verbleef te Brugge in het handelscentrum in een groot herenhuis genaamd: Het Ghistelhof. In 1275 vestigde hij zich in het midden van de stad. «De riches alliances, aldus de Limburg Stirum, avaient porté la fortune de la famille de Ghistelles à un haut degré de splendeur. Jean II de Ghistelles par suite de son mariage avec Isabelle, dame de la Woestine, va se trouver mêlé à l'histoire commerciale de la ville de Bruges, car tout le tonlieu de cette ville se trouva réuni dans les mains du seigneur de Ghistelles». Hij stierf in 1289. Isabella overleefde hem, zoals blijkt uit de verkoop van het recht van het Heffegelt in 1293: Isabella ontving toen 2088 ponden en haar zoon Jan III van Ghistel 712 ponden²⁰.

Jan II van Ghistel was door zijn huwelijk met Isabella van de Woestine verwant met de ridder Gerardus van Roden, die te Snellegem en later te Brugge verbleef.

Ook Gerardus van Roden, gehuwd met Isabella, Vrouw van Heule en van Heestert, dreef handel met Engeland. In 1282 beloofden hij en zijn vrouw, dat ze de graaf Gwijde zouden schdeloos stellen voor de 600 ponden sterling, waarvoor zich de graaf voor hen borg had

(17) RYMER, *Foedera, conventiones, litterae, etc.*, 1727, Deel II, blz. 111.

(18) Er kan zelfs een vierde Gerardus van Roden worden vermeld. De Heer van Berlegem (Gerardus van Roden die vroeger te Snellegem verbleef) heeft waarschijnlijk het Oosthof te Snellegem verlaten voor Brugge. Hij trad op in 1284 als getuige voor Gerardus van Roden, Heer van Melle, gehuwd met Isabella, Vrouw van Heule, wanneer deze voor de pastoor van Heule zijn laatste wilsbeschikkingen kenbaar maakte vooraleer te vertrekken naar het Heilig Land. - Inventaire sommaire des Archives Départementales. - NORD. DEHAISNE en J. FINOT, Deel I, 2, blz. 517. Carton B, nr 1556.

Ayshove was een belangrijk leengoed in de gemeenten Ardoye en Coolskamp.

(19) Invent. Sommaire, Le Glay, B, carton 134, 191 en 194.

(20) DE LIMBURG STIRUM, *Le Chambellan de Flandre, Les sires de Ghistelles*.

gesteld bij een koopman die te Londen verbleef²¹. De naam van deze laatste is gekend: hij heette Robrecht van Bazingen, «un gros marchand de Londres, aldus M. Gastout in Béatrice de Brabant, avec lequel Gerard a souvent traité». Gerardus van Roden had ook nog schulden tegenover een ander koopman te Londen: Jan van Grevelingen. De koning van Engeland Edward I, drong persoonlijk aan bij Gwijde van Dampierre opdat de twee kooplieden zouden worden uitbetaald. Grevelingen was een haven langs de Vlaamse kust. Grevelingen was ook de naam van een polder bij Damme²².

De ridders van Roden hebben, zowel te Brugge als te Gent, in de tweede helft van de dertiende eeuw drukke handelsbetrekkingen gehad met Engeland en met de steden in Vlaanderen die de wol uit Engeland betrokken. Juist in dit tijdstip, op het ogenblik dat Gent langs Damme met de zee in verbinding werd gesteld, komt Jacob van Maerlant zich te Damme vestigen. Het is dan ook goed mogelijk dat de ridders van Roden hun klerk niet in de steek hebben gelaten, doch integendeel op hem beroep hebben gedaan om er hun belangen te behartigen. Wij komen des te meer tot dit besluit, omdat dit uit de werken van de dichter zelf kan worden opgemaakt. Wanneer Jacob van Maerlant zich nog niet te Damme had gevestigd, verdedigde hij reeds de belangen van de leke kooplieden (en dan van de Heren van Roden) op de Schelde. Ook te Damme neemt hij dezelfde houding aan en vertolkt hij er de desiderata van de leken die handel dreven.

De Cisterciënsers, in casu de monniken van de abdijen van Ter Doest en van Vaucelles, waren geduchte mededingers van de ridders van Roden. De abdij van Ter Doest lag op een uur afstand van Damme. Ze was in het bezit van uitgestrekte polders in Oost- en West-Voorne. In 1175 kwam ze in het bezit van het eiland Bomne en van Land in West-Voorne, en in 1220 had ze van Dirk van Voorne de polder Middellant verkregen in Oost-Voorne²³. De abdij kocht in de tweede helft van de dertiende eeuw de wol op in Zeeland en bracht ze naar Vlaanderen. Jacob van Maerlant kwam te Damme in betrekking met de bemanning van de schepen die heen en terug naar West-Voorne voor rekening van Ter Doest vaarden. Van deze lieden zal hij vernomen hebben dat er op Bomne jacht werd gemaakt op de ratten, wat dan ook verklaart hoe hij te Damme in Der Naturen Bloeme schrijft:

(21) HYACINTHE DE GROULART, *Généalogie van de ridders van Roden*, Handschrift berustend in het kasteel te Eernegem, onuitgegeven, 1882, blz. 13 en Inventaire Arch. Départ. du Nord, Arch. Civ., Série B, T. I, carton 193.

(22) WAUTERS, *a.w.*, Deel VII, 2, blz. 1135.

(23) In 1165 werd de abdij Ter Duinen door de Paus Alexander III in haar bezittingen bevestigd, waaronder: Insulam bomne totam cum decima. Terram in westform quas castellana badaloga de dixamuda vobis in elemosinam dedit. — Karel De Flou vermeldt in zijn Woordenboek der Toponymie: Bonine insula. Hij dacht dat het eiland vroeger in Westelijk Vlaanderen lag, en kon natuurlijk de ligging ervan niet bepalen. Hij las bonine in de plaats van bomne, t.t.z. Bome-nede, dat in de dertiende eeuw in West-Voorne lag. In 1175 schonk de abdij van Ter Duinen deze bezittingen aan de abdij van Ter Doest.

In West-Vorne, te waren,
 Ne mach gheene ratte leven,
 Dat weet hi die dit hevet bescreven.

De abdijs van Vaucelles heeft, in de tweede helft van de dertiende eeuw, uitgestrekte moergronden gekocht te Lapscheure, Moerkerke, te Knokke en te Westkapelle, dus in de omgeving van Damme. Te Damme zelf kocht zij, op de hoek van de Koornmarkt en de Sint-Jacobsstraat, het huis Kranenburg. Het was geen toeval dat ze juist op de markt te Damme een huis aankocht²⁴. De twee abdijen dreven handel en de dichter maakt er de monniken een verwijt van en schrijft in zijn Spieghel Historiaal:

Wie es er die nauweren coepman siet
 Dan die grauwe moenc? en weet, wie.
 Zee ende lant si doorlopen
 Omme copen ende vercopen.

Jacob voegt er nog bitter aan toe, om de abdijs van Vaucelles nog meer te discreditieren, dat ze alles opkoopt, zelfs het halsrecht. Te Damme had de dichter vernomen dat de abdijs in de streek van Vaucelles-Crève-cœur en Pézières in 1286 dit heerlijk recht had gekocht. Hij kan de gelegenheid niet laten voorbijgaan om haar dit te verwijten en schrijft:

Ja die van vaucelle of dit wel zit
 Hebben gekocht galghe ende pit.

De scherpe houding van de dichter krijgt kleur en klank, als wij veronderstellen dat hij te zorgen had voor de belangen van leke Heren en dat het verwijt dat hij tot de monniken richt gevloeid is uit de pen van iemand die zelf in de handel was betrokken.

Hoezeer Jacob zich te Damme tussen de kooplieden mengde blijkt uit het volgende vers uit «Der naturen bloeme». De kooplieden uit Oosterland, t.t.z. uit Duitsland, hadden zich sedert lang te Damme gevestigd. Van hen heeft de dichter vernomen dat de vogel de vanellus (de vaneel) bij hen kievit werd geheten²⁵, en hij schrijft:

Vanellus dat es dat vaneel
 Een voghel wel bekennet een deel
 Een kivit hetet in oestlant.

In de tweede helft van de dertiende eeuw hebben de steden Damme en Brugge het onmogelijke gedaan om de zware lasten te verminderen die op de handel drukten. Jacob heeft die strijd medegemaakt. *De tribute*, schrijft hij, *waren te swaer*. In 1269 kocht de stad Damme van Eustachius van Grammene het recht af van de weegschaal. In 1272 kocht dezelfde stad van Jan II van Ghistel het recht af van de Maelpennink waarmee elk geladen wagen was belast. Reeds in zijn Heimelijkheid der

(24) De hofsteden genaamd De groote Keuvel (te Knokke) en De kleine Keuvel (te Westkapelle), werden in de Répertoire Numérique van Max Bruchet Arch. Départ. du Nord, Série H, Lille, 1928 genaamd: Grande Cuvelle en Petite Cuvelle. In het latijn heet de hofstede Cucula = kovel.

(25) Het woord kievit werd uit Noord-Duitsland (Oosterland) over Friesland en Zeeland naar Vlaanderen overgebracht.

Heimelicheden had Jacob van Maerlant er een bewijs voor geleverd dat hij de handelswereld kende en ingezien hoe de tollèn en belastingen de handel belemmerden:

Nu pleghet die coninc mede
 Dat hi die overhorichede
 Van den quaden lieden wreect
 Dat hise ontlivet of te sticken breect
 Ende verlicht dan mede daer
 Tribute daer si sijn te swaer;
 Ende verlicht van den coepman
 Sine tolle mede dan.

Dat is de taal van iemand die de verzuchtingen van de handelswereld kent en in het voordeel van de kooplieden optreedt.

Jacob van Maerlant stierf te Damme. Hij werd er begraven. Op zijn grafzerk stond geschreven: *Hic recubat Jacobus a Mellant*. De dichter was geboren in de noordhoek van Houtave, Matland of Mallant genaamd²⁶. In die noordhoek van Mallant, woonde in de eerste helft van de dertiende eeuw Weitkinus de Coster. Deze was een leenman van de ridders van Roden, die Heren van Houtave waren. Te Mellant lag de hofstede waarop het geslacht de Coster woonde. Dààr lagen de twee stukken land die toen reeds als Costersland bekend waren. Jacob de Coster van Maerlant behoorde tot die familie. Hij trad in dienst van de heren van Roden als klerk en heeft te Damme voor hun handelsbelangen gezorgd. Hij kan er terzelvertijd schepenklerk zijn geweest, zoals men eeuwen na zijn dood heeft beweerd. Het een sluit het ander niet uit.

(26) J. VAN MIERLO, *Jacob die Coster van Merlant*, in Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie, 1952, blz. 70. J. Van Mierlo heeft ingezien dat de klerken in de dertiende eeuw nu eens Mallant, dan eens Marlant schreven. De Zeeuwse ridder Hugo van Marlant komt in de oorkonden uit de dertiende eeuw als Hugo van Merlant voor en ook als Hugo van Mallant. De oorkonde nr 7430 bl. anno 1262, Rijksarch. Brugge heeft: in suenkercke jn *Marlant* en de oork. nr 7429 bl. *Matland* in parochia de suenkerke. Matland = Malland.